

آموزش خلاق کودک محور

فلسفه برای کودکان و نوجوانان

نویسنده: متیو لیپمن

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

گفت‌وگو با متیولیپمن گفت‌وگو قدرت تمیز، داوری و استدلال‌آوری از اهمیت انکارناپذیری در زندگی فردی و حیات جمعی برخوردار است. نقش این امور را در تفاهم میان آدمیان و در نتیجه نشانیدن گفت‌وگو به جای جنگ (به ویژه میان تمدن‌ها) نیز نمی‌توان نادیده گرفت. اگر دولتمردان و بنیان فرهنگ هر کشوری بخواهند آینده کشورشان را تضمین کنند باید در فکر تعلیم و آموزش نسل‌های جدید در جهت ارتقا و تقویت توانایی‌های فکری و ذهنی آن‌ها باشند. تقویت قدرت تفکر، تعلیم تفکر انتقادی و... از جمله اموری است که در تربیت شهروندانی معقول نیز دارای اهمیت است.

با وجود این حتی در گروه‌های فلسفه دانشگاه‌های ما نیز بسیاری از دانشجویان، فاقد قدرت تمیز، داوری و استدلال‌آوری هستند. البته این موضوع به ایران یا به کشورهای جهان سوم محدود نمی‌شود، در کشورهای پیشرفته و کشورهای غربی نیز این امر محسوس بوده است. اما اندیشمندان و فلاسفه آن‌ها مدتی حدود نیم قرن است که دست به کار شده‌اند. در این مدت تلاش‌های زیادی انجام شده است. مطالعات، تحقیقات، کنفرانس‌های متعددی صورت پذیرفته و نتیجه این بوده است که دوران دانشگاه برای تقویت قدرت‌های ذهنی و استدلالی افراد بسیار دیر است و باید این کار را از دوره کودکی شروع کرد. بدین ترتیب شاخه دیگری از فلسفه متولد شده که فلسفه برای کودکان نام گرفته است و از این طریق فلسفه وارد دبستان‌ها و مدارس راهنمایی گردیده است، گو اینکه این نوع فلسفه وارد دبستان‌ها و مدارس راهنمایی گردیده است، گو اینکه این نوع فلسفه تفاوت‌های بسیاری با فلسفه محض دارد.

پروفسور متیولیپمن ۱ بنیان‌گذار این برنامه است. وی در سال ۱۹۵۴ م. دکترای خود را از گروه فلسفه دانشگاه کلمبیا گرفت. ۱۸ سال استاد فلسفه آن دانشگاه بود. سپس به دانشگاه دولتی مونته‌کلیو رفت و در آنجا پژوهشگاه توسعه و پیشبرد فلسفه برای کودکان را تأسیس کرد. برنامه او، یعنی فلسفه برای کودکان، جایزه سال ۲۰۰۱ انجمن فلسفی آمریکا را به خاطر امتیازاتش به دست آورد. این برنامه از طرف یونسکو و انجمن معلمان فلسفه آمریکا تقدیر شده است. لیپمن نویسنده یا نویسنده همکار ۲۶ کتاب در فلسفه و تعلیم و تربیت است.

نوشتاری که در پیش رو است گفت‌وگویی با ایشان در زمینه تاریخچه، ضرورت، موضوعات، مسائل، روش‌ها و رویکردهای مختلف فلسفه برای کودکان است.

***منظور از برنامه فلسفه برای کودکان ۲ چیست؟

در اواخر سالهای ۱۹۶۰ در دانشگاه کلمبیا واقع در نیویورک به درجه استاد تمامی فلسفه رسیدم. فکر می‌کردم که دانشجویان من فاقد قدرت استدلال و قدرت تمیز و داوری هستند، اما برای تقویت قابل ملاحظه قدرت تفکر آن‌ها، دیگر بسیار دیر شده بود. به این فکر افتادم که این کار می‌بایست در دوران کودکی انجام می‌گرفت (و در آن زمان تقریباً فقط من بر این اعتقاد بودم). وقتی کودکان در سن یازده یا دوازده سالگی بودند، باید دوره‌های درسی در خصوص تفکر انتقادی را می‌گذراندند. اما برای تهیه موضوعی قابل فهم و مخاطب پسند، متون درسی بایستی به صورت داستان نوشته می‌شد، داستانی درباره منطق اکتشافی کودکان. اما به نظر می‌رسید که این کار

نیز باید با دقت و ظرافت بسیار انجام می‌گرفت. این داستان‌ها درباره فلسفه اکتشافی کودکان بود.

از این رو من کتاب کشف هری استوتلمیر ۳ را نوشتم (این عنوان ایماء و اشاره‌ای است به نام ارسطو). وقتی من آن را در سال ۱۹۷۰ به آزمایش گذاشتم، به نظر می‌رسید به خوبی کارگر افتاده است. در پی آن (با کمک آنه مارگارت شارپ) یک کتاب راهنما که شامل صدها تمرین فلسفی بود برای معلمان نوشتم. آن کتاب هم به خوبی نتیجه بخش بود. سپس شهر کلمبیا را ترک کردم و پژوهشگاه توسعه و پیشبرد فلسفه برای کودکان ۴ را در دانشگاه دولتی مونتکلیر ۵ تأسیس کردم. پس از چند سال، کتابی به عنوان لیزا ۶ که منحصرًا مربوط به اخلاقیات بود، نوشتم. این کتاب تکمله کتاب هری بود و به کودکانی اختصاص داشت که اندکی بزرگ‌تر بودند. کتاب‌های بیشتر و بیشتری نوشته شد که هر کدام ویژه سطوح سنی خاصی بود، این کتابها به همراه کتاب‌های راهنمای کمک آموزی‌شان بودند. همچنین مجموعه متنوعی از کتاب‌های نظری تألیف و (به همت نشرهای دانشگاهی، همچون تمپل، کمبریج و تیچرز کالج) منتشر شد.

برنامه فلسفه برای کودکان ۷ علاوه بر فراهم آوردن کتاب‌های درسی متحد الشكل (داستان‌های فلسفی برای کودکان)، یک طرح آموزشی واحدی دارد که در آن دانش آموزان سطوح مختلف با سعید ناجی *قرائت یک بخش از داستان با صدای بلند، کلاس را آغاز می‌کنند. سپس سؤالاتی در مورد آن طرح می‌کنند و در مورد این سؤالات به بحث می‌نشینند. روش کار چنین است و شامل انتقاد متقابل و دو جانبه و ابراز عقاید با نهایت دقت است. مربی این روش را به عنوان یک رهیافت آموزشی به رسمیت پذیرفته و پیش می‌گیرد تا کودکان را به سوی تبدیل شدن به شهروندانی در یک نظام دموکراسی سوق دهد.

پیدایش و تکمیل این برنامه چگونه صورت گرفته است؟

پیدایش فلسفه برای کودکان از «هیچ کجا» و بدون مقدمه نبوده است. این برنامه براساس رهنمودهای جان دیویی و مربی روسی لیو ویگوتسکی ۸ که بر ضرورت تعلیم تفکر و تأمل و نفی آموزش حفظ کردن صرف تأکید می‌کردند، به وجود آمده است. برای کودکان کافی نیست که صرفاً آنچه را که به آن‌ها گفته می‌شود به حافظه سپرده و سپس به یاد بیاورند. بلکه آن‌ها باید موضوع مورد نظر ر آزموده و تجزیه و تحلیل کنند. درست دقیقاً همان طور که فرایند تفکر، پردازش اموری است که کودکان درباره جهان و از طریق حواسشان یاد می‌گیرند، آن‌ها نیز باید درباره آنچه در مدرسه یاد می‌گیرند بیندیشند. حفظ کردن مطالب، یک مهارت فکری کم ارزش و سطح پایین است؛ به کودکان باید مفهوم‌سازی، داوری و تمیز امور از همدیگر، استدلال و اموری از این قبیل را یاد داد.

بعد از آزمایشی کوچک ولی فشرده که به واسطه این طرح به عمل آمد، (و نشان داد که می‌توان به کودکان استدلال‌آوری قیاسی و اصلاح شده‌ای را یاد داد بدون اینکه این کار «آموزش برای امتحان» ۹ باشد)، به تعدادی از افراد که دکترای فلسفه داشتند. تعلیم داده شد تا معلمان سرتاسر ایالات متحده را آموزش دهند و آن‌ها در سالهای ۱۹۷۰ شروع به این کار کردند. در پایان این دهه، پنج هزار کلاس در این کشور از این برنامه بهره

می‌بردند. این آزمایش نشان داد که با ارائه این برنامه برای کودکان ۱۱ ساله، می‌توان به آن‌ها یاد داد تا در مسائل مربوط به استدلال‌های صوری، ۲۷ هفته سن هوشی بالاتری داشته باشند.

با مساعدت دانشکده تعلیم و تربیت نیوجرسی و کمک‌های بلاعوض بنیادهای خصوصی، اقدام به تشکیل کارگاه‌هایی برای تربیت «معلم-مربی» کردیم تا آن‌ها هم بعداً معلمان دیگری را تربیت کنند، معلمانی که استفاده از این برنامه را راه اندازی کنند. معلمان آموزش دیده گزارش دادند کودکان با خوشحالی به دوستانشان پاسخ می‌دهند، چرا که این کار به آن‌ها امکان می‌دهد تا به راحتی و آزادانه در کلاس صحبت کرده و درباره ایده‌ها و نظراتشان با یکدیگر و نیز با معلم به بحث بپردازند.

از آنجا که فلسفه برای کودکان بیشتر یک برنامه مبتنی بر زبان و مهارت‌های گفتاری است، توفیق آن رابطه تنگاتنگی با گسترش و بسط دقیق آن در مجموعه وسیع‌تری از زبان‌ها دارد. (هر کشوری ترجمه ویژه خود را می‌طلبد و کاملاً بجاست که این گونه باشد.)

در فلسفه برای کودکان چند رویکرد و نگرش وجود دارد؟ لطفاً در مورد این رویکردها توضیح دهید.

درست همان طور که رشته‌ای به نام فلسفه وجود دارد، همان طور هم یک فلسفه برای کودکان وجود دارد. اما هر یک از این‌ها روایت‌های مختلفی دارند. مثلاً روایت‌های مختلف و متعددی از فلسفه علم، فلسفه روان‌شناسی، فلسفه هنر و... وجود دارد. هر «فلسفه.....» یا فلسفه مضافی، نقد جامعی از رشته مورد بررسی‌اش است. اما فلسفه برای کودکان را نه می‌توان با تعلیم و تربیت یکی دانست و نه با فلسفه تعلیم و تربیت.

آنچه فلسفه برای کودکان نامیده می‌شود، تلاشی است برای بسط فلسفه، با این هدف که بتوان آن را بسان نوعی آموزش به کاربرد. این فلسفه، آموزشی است که از فلسفه برای واداشتن ذهن کودک به کوشش در جهت پاسخگویی به نیاز و اشتیاقی که به معنا دارد، بهره می‌برد.

اما فلسفه با کودکان ۱۰ به عنوان یک شاخه فرعی کوچکی از فلسفه برای کودکان رشد کرد، به این معنا که فلسفه با کودکان از بحث و گفت‌وگو راجع به آرای فلسفی سود می‌برد، اما نه صرفاً به واسطه داستان‌های نوشته شده برای کودکان. برنامه فلسفه با کودکان قصد دارد کودکان را به عنوان فلاسفه جوان پرورش دهد. اما هدف فلسفه برای کودکان، یاری کردن آن‌ها برای بهره‌مندی از فلسفه به منظور بهبود بخشیدن به یادگاری همه موضوعات موجود در این برنامه درسی است.

در ابتدا وقتی به این موضوع علاقه‌مند شدم، گمان می‌کردم که کودکان حتی بعد از تعلیم برای کسب دقت، انسجام و هماهنگی بیشتر، باز نمی‌توانند کاری بیشتر از تفکر انتقادی بکنند. اما تفکر انتقادی شامل مفهوم‌سازی، منطق صوری و هیچ‌گونه مطالعه‌ای از نوع فلسفه سنتی نیست، یعنی هیچ یک از مواردی را که من کوشیده‌ام در فلسفه برای کودکان ارائه کنم، دربر ندارد.

تفکر انتقادی، کودکان را به چیز کمتری رضایت نخواهند داد و زیر بار آن نخواهند رفت. البته آن‌ها را نباید به

این کار مجبور کرد. تفکر انتقادی در پی دقیق‌تر ساختن ذهن کودکان است؛ فلسفه هم به آن عمق می‌بخشد و آن را پرورش می‌دهد.

قوی‌ترین و پرنفوذترین رویکرد «فلسفه برای کودکان» کدام است؟

از نظر من برنامه‌ای که خود تدوین کرده‌ام و برنامه‌ای که به نام فلسفه برای کودکان نامیده می‌شود می‌تواند بهترین رویکرد نسبت به بهبود تفکر کودکان دانسته شود.

دلایل این امر عبارت‌اند از:

الف) علاقه: کودکان در خصوص کاری که علاقه بسیار شدیدی به آن دارند بیشتر تلاش می‌کنند. به دلایل زیر، P4C بیشتر مورد علاقه آن‌هاست: چون ۱. شامل داستان‌های تخیلی است، ۲. درباره کودکانی همانند خودشان است و ۳. این برنامه آن‌ها را وارد گفت و گویی درباره موضوعات بحث برانگیز (همچون اخلاق) می‌سازد P4C. از تفکر انتقادی می‌گذرد و فراتر می‌رود.

ب) هیجان P4C: تنها به تقویت تفکر انتقادی بسنده نمی‌کند. در این برنامه پذیرفته می‌شود که تفکر می‌تواند به شدت مهیج و احساسی باشد. این برنامه راه‌هایی را فراهم می‌کند که به واسطه آن‌ها کودکان امکان سخن گفتن را درباره خود و تحلیل آن‌ها بیابند.

پ) تفکر انتقادی P4C: کاملاً در برگیرنده تفکر انتقادی است ولی آن را با وسعت و عمق بیشتری تعقیب می‌کند. تفکر انتقادی غالباً فقط «ضمیمه‌ای» برای برنامه‌های درسی رایج است، اما P4C این نیاز را به رسمیت می‌شناسد که کودکان باید به گونه‌ای واقعی با موضوعی که آن را مسئله انگیز یا مبهم می‌پندارند سر و کار داشته باشند.

ت) ارزش‌ها: در این برنامه کودکان در همان اوایل متوجه می‌شوند که برخورد ما با موضوعات ارزشی، مستعد مبهم شدن، دو پهلو شدن و آشفتگی است. در نتیجه کودکان اموری که آن‌ها را به تفکر دقیق و روشن رهنمون می‌شود، مغتنم می‌شمارند. اما این بدان معنا نیست که تفکر آن‌ها باید بدون شور و شوق یا فاقد احساس عاطفی باشد. کودکان می‌توانند درباره مسائل مورد علاقه‌شان - یعنی زمانی که موضوع تفکر آن‌ها علاوه بر انتقادی بودن، خوشایند، توأم با احساس عاطفی و دلسوزی است - بهتر تفکر کنند.

ث) خلاقیت: تفکر خوب می‌تواند همانند زمانی که با تمام وجود در داستانی غرق می‌شویم یا هنگامی که فرضیه‌ای می‌سازیم سرشار از تخیل باشد؛ بنابراین P4C به ویژه در زمینه خلاقیت، موفقیت‌آمیز است.

ج) جمعی بودن: فلسفه، فعالیتی است مبتنی بر گفت‌وگو؛ این کار، نیازی ضروری به گوش دادن باب گفت‌وگو به روی تمام اعضای جامعه دارد. به عبارت دیگر، به کندوکاو همگانی و مشترک نیاز دارد. مردم جهان هنگامی که

نسبت به قربانیان بی‌گناه فاجعه‌ای احساس دلسوزی و همدردی دارند به نحوی بهتر از زمانی که فاقد آن هستند، رفتار می‌کنند.

روش ابداعی شما، در این زمینه کدام است؟

من تعداد زیادی از عناصر و مؤلفه‌های معروف را بر گرفته و آن‌ها را با شیوه‌ای نو ترکیب کرده‌ام تا شکل جدیدی از تعلیم را ارائه نمایم. قبل از آنکه فلسفه برای کودکان پیشرفت خود را شروع کند، فلسفه و «تعلیم و تربیت» به کلی از هم جدا و بیگانه تلقی می‌شدند. آن‌ها همانند نفت و آب با یکدیگر مخلوط نمی‌شدند. اما برنامه‌ای چون P4C، که تأکید دارد کودکان در مورد پرسش‌ها، فکر بکر و بهتری داشته باشند و سعی کنند با بحث آزاد به سؤالات یکدیگر پاسخ دهند، برنامه‌ای است که یادگیری و دلبستگی، احساس عاطفی و تفکر، تخیل و فهم را با هم ترکیب می‌کند. به این دلیل است که منتقدی با صحبت از کتاب جدید من یعنی تفکر در تعلیم و تربیت (۲۰۰۳)، اظهار می‌دارد که نویسنده کتاب [یعنی من] حماسه سقراطی بزرگی را آفریده است. این کتاب جلوه‌ای شوق‌انگیز از آن چیزی است که تعلیم و تربیت می‌تواند باشد و باید باشد.

من بر آن بوده‌ام الگویی جدید و مبتنی بر تفکر در تعلیم و تربیت ارائه دهم که مفاهیم محوری و انسجام بخش آن، خردمندی یا معقولیت (مربوط به ویژگی فردی) و دموکراسی (مربوط به ویژگی اجتماعی) باشد. این الگو فقط به اهمیت تفکر انتقادی تأکید ندارد، بلکه بر تفکر خلاقانه و تفکر توأم با علاقه نیز تأکید دارد هر سه نوع تفکر لازم و ضروری‌اند.

این برنامه بر آفرینش، بیان، عمل و احساس به عنوان جریان اصلی تمیز و داوری تأکید می‌ورزد. تمرینات منظم و برنامه‌ریزی شده این نوع یادگیری و درک مطلب در بطن روایت فلسفی تعلیم و تربیت قرار دارد. ما فن تعلیم چنین تمرینی را «مشارکت در تحقیق» می‌نامیم. این رهیافت تعدیل شده و مبتنی بر همکاری، با مفهوم «تعادل تأملی» راول ۱۱ و «مکتب اصالت آزمایش» جان دیویی مطابقت دارد. بسیاری از مفاهیمی که برای کودکان گیج‌کننده و معماگونه‌اند همان مفاهیمی هستند که فلاسفه با آن‌ها درگیرند، مفاهیمی همچون قوانین [با قواعد]، حقیقت، خیر، عدالت و غیره.

با اینکه کودکان درباره این موضوعات و مفاهیم [از پیش] افکار و عقایدی دارند، با وجود این آن‌ها یاد می‌گیرند که این عقایدشان را به احکام و آرای سنجیده‌ای مبدل سازند. فلسفه برای کودکان را ارائه تعداد زیادی از تمرین‌ها برای یافتن دلایل خوب بر داوری‌ها، کودکان را تحت نوعی آموزش قرار می‌دهد که افق دید آن‌ها را وسیع‌تر می‌سازد. این برنامه به آن‌ها یاد می‌دهد که چگونه باید فکر کنند.

کدام یک از فلاسفه و روان‌شناسان در این کار بیش از همه روی شما تأثیر گذاشته‌اند؟

جان دیویی، به جهت درک بسیار زیاد او از کودکان، تأکیدش بر تفکر در کلاس، و تشخیص اهمیت خلاقیت هنری در پرشور و پراحساس ساختن کودکان از لحاظ عاطفی.

جاستون باکسر ۱۲، فیلسوف آمریکایی قرن بیستم: به جهت مطالعات مهم او در زمینه ماهیت قوه قضاوت آدمی، و همچنین به دلیل کشف نقش قدرت قضاوت و تمیز در تعلیم و تربیت کودکان.

لیو ویگوتسکی، روان‌شناس قرن بیستم روسی: وی ارتباط و وابستگی‌های موارد زیر را تشخیص داد. ارتباط بین مباحثه‌های کلاسی و تفکر کودکان، ارتباط بین کودک و جامعه به واسطه معلم و ارتباط بین زبان دنیای دوران بزرگسالی و هوش در حال رشد کودکان.

ژان پیاژه، روان‌شناس قرن بیستم و متخصص تعلیم و تربیت که کار وی رابطه متقابل بین تفکر و رفتار را روشن ساخت.

گیلبرت رایل، فیلسوف قرن بیستم انگلیسی که به تحلیل رابطه بین زبان، تعلیم و تربیت و خودآموزی پرداخت.

جرج هربرت مید، فیلسوف و روان‌شناس اجتماعی آمریکا، که آثار او تقریباً فقط به ماهیت اجتماعی نفس [آدمی] اختصاص دارد.

لودویک ویتگنشتاین، فیلسوف بریتانیایی اتریشی که با حساسیت فوق العاده‌ای در خصوص روابط اجتماعی پیچیده‌ای که با ظرافت‌های زبانی بیان می‌شود، به کندوکاو پرداخت.

امتیازهای روش شما نسبت به سایر نظریه‌پردازان «فلسفه برای کودکان» چیست؟

من تلاش می‌کنم به کسانی که کارشان تربیت معلمان برای تدریس در کلاسهای درسی است، نشان دهم که در مدارس ابتدایی، تعلیم و تربیت بدون بهره بردن از فلسفه، دقیقاً به همان اندازه ناقص و عقیم است که آموزش بدون بهره‌مندی از فلسفه در دانشگاه می‌تواند ناقص باشد. کودکان نیاز دارند که برای تمیز بین استدلال‌های معتبر و غیرمعتبر (منطق)، بین نظریه‌های شناختی تأیید شده و رد شده (معرفت‌شناسی)، و بین اشکال قابل قبول و غیرقابل قبول قضاوت اخلاقی (اخلاق) و غیره، ملاک‌ها و موازینی بیابند. مناسب‌ترین راه برای انجام این کار این است که تعلیم و تربیت را با تمام پیچیدگی‌های کلان نوعی تحقیق. فقط از این طریق است که دانش آموزان می‌توانند به تفکر ترغیب شوند. به عبارت دیگر تحقیق را می‌توان جنسی دانست که اشکال مختلف فلسفه، «انواع» آن هستند. از این رو است که ما تحقیقات مختلفی همچون تحقیق اخلاقی، تحقیق زیبایی‌شناختی، تحقیق اجتماعی و غیره داریم.

امتیاز دیگر این روش این است که اشکال مختلف معرفت و درک ما را هماهنگ و سازگار می‌سازد. کودکان می‌آموزند که می‌توانند با روشی قابل اطمینان، به بسیاری از سؤالاتشان بپردازند، به شرطی که این سؤالات به عنوان موضوعاتی برای تحقیق فلسفی در نظر گرفته شوند. آن‌ها همچنین در می‌یابند که دقیقاً همین روش در

سرتاسر جهان در حال اجراست و طولی نمی‌کشد که این روش بنیادی آن‌ها را قادر سازد تا به نحوی شفاف با سایر کودکان که در برنامه‌ای مشابه در قاره‌ها و کشورهای مختلف فعالیت می‌کنند، ارتباط برقرار کنند.

برای اجرای این برنامه چه شرایط، ابزارها و فضایی لازم است؟

برای پیشبرد این برنامه در کلاس، معلم فقط به یک داستان برای هر کودک و یک کتاب راهنمای آموزشی ویژه خودش نیاز دارد.

با وجود این، معلم باید برای یادگیری نحوه هدایت بحث فلسفی، دوره‌ای را بگذراند. او باید یاد بگیرد که چگونه از تمرینات استفاده کند و مباحث را طرح نماید و اینکه چگونه کودکان را به فکر برای خودشان و در مورد خودشان ترغیب کند. در این دوره‌های آموزشی برای معلمان از کتاب فلسفه در کلاس درس (انتشارات تمپل) نوشته اینجانب و خانم شارپ نیز استفاده می‌شود.

بچه‌های یک کلاس، به همراه معلمشان حلقه‌وار دور هم می‌نشینند و رو در روی هم با یکدیگر به مباحثه می‌پردازند. شاگردان قسمت تعیین شده کتاب را با صدای بلند می‌خوانند، البته نه بیشتر از یک پاراگراف در هر بار، (توزیع یکسان وقت هم در میان کودکان که پیامدها و استلزامات دموکراتیکی به همراه دارد نباید فراموش شود). وقتی قراعت یک پاراگراف تمام شد معلم با این سؤالات شروع می‌کند: آیا در این متن چیز مبهمی برای شما وجود دارد؟ آیا می‌توانید احساس خودتان را در قالب یک پرسش بیان کنید؟ سپس معلم پرسش هر دانش آموز را روی تخته سیاه می‌نویسد و اسم دانش آموز را به همراه شماره صفحه و شماره سطر مورد بحث در کنار آن یادداشت می‌کند. بعد از آن می‌پرسد چه کسی می‌خواهد بحث را آغاز کند. دست‌ها بالا می‌رود و معلم یکی از دانش آموزان را انتخاب می‌کند تا در مورد سؤالات نوشته شده روی تخته بحث را شروع کند.

در لحظه مناسب، معلم ممکن است تمرینی را در خصوص آن موضوع از کتاب کمک آموزشی مطرح کند. فرض کنید که سؤال شبیه این است «آیا هری و بیل دوست هم هستند؟» به زودی کودکان شروع به درک این نکته خواهند کرد که مفهوم دوستی، مبهم یا دو پهلوست و یا هر دو ایراد را دارد و بدین ترتیب معلم می‌تواند بحثی را در زمینه ماهیت دوستی مطرح کند. (استلزامات اخلاقی رابطه دوستی مسلماً توسط دانش آموزان مورد توجه قرار می‌گیرد.) بدین طریق کودکان با مفهوم دوستی آشنا و درگیر می‌شوند و پیشرفت کار می‌تواند آن‌ها را نه تنها در فلسفه بلکه در تمامی مطالعاتی که در آنها با مفاهیمی سروکار دارند کمک کند.

این روشی است که فکر آن‌ها را بر می‌انگیزد و تا زمانی که قابلیت نقادی و خود انتقادی را در آن‌ها پدید نیآورد، آرام نمی‌گیرد و این به نوبه خود آن‌ها را به خود اصلاحی سوق می‌دهد.

به شرط اینکه معلم به طور مناسبی آموزش دیده و آماده باشد، کودکان احساس می‌کنند که در زمان اجرای این برنامه، در خانه هستند و معمولاً آن قدر از آن لذت می‌برند که در پایان کلاس، اتمام کلاس بر ایشان ناگوار جلوه می‌کند. این امر بدین دلیل است که این برنامه، آن‌ها را ترغیب می‌کند. تا خودشان برای خودشان فکر

کنند و ترجیحا اجازه ندهند که دیگران به جای آن‌ها و برای آن‌ها فکر کنند. همچنین کودکان دوست دارند که بتوانند افکار خود را به دیگران ابراز دارند و اگر لازم باشد از استدلال خود دفاع کنند و به یکدیگر کمک کنند تا از استلزامات و پیامدهای مفروضاتشان مطلع گردند.

آیا فلسفه برای کودکان، برنامه‌ای مناسب برای تمام کودکان جهان است؟

هر کودکی به لحاظ ذهنی توانایی استفاده از زبان را داشته باشد استعداد آموزش دیدن در مدرسه و رشد را دارد و لذا توانایی نوعی از گفتمان و بحث فلسفی را نیز دارد. فلسفه زمانی آغاز می‌شود که ما بتوانیم زبانی را که به کمک آن درباره جهان سخن می‌گوییم، مورد بحث و بررسی قرار دهیم. هدف این نیست که کودکان را به فیلسوفانی کوچک تبدیل کنیم، بلکه این است که به آن‌ها کمک شود تا تفکری بهتر از قبل داشته باشند. البته کودکان هر چه بیشتر در گوش دادن و صحبت کردن مهارت یابند، همان قدر سریع‌تر می‌توانند با فلسفه‌ای انس گیرند که به کار ذهنی، فنون تفکر، داوری و قضاوت تأکید دارد. اما این برنامه کوشش می‌کند تا از هر گونه استفاده از واژگان فنی اجتناب ورزد.

آیا در مورد اهمیت و ضرورت‌های این برنامه، پیشنهادی برای متولیان آموزش و فلاسفه ایرانی دارید؟

فلسفه برای کودکان برنامه‌ای آموزشی جهانی با هزینه‌های نسبتا پایین است. اما این امتیاز تا حدی با لزوم پی‌گیری آموزش‌ها برای راه‌اندازی این برنامه، تعدیل می‌شود. دقیقا در میان کشورهای در حال توسعه است که فلسفه برای کودکان می‌تواند تحول قابل ملاحظه‌ای ایجاد کند. موارد زیر، مراحل است که برای کشورهایی که درصد استفاده از فلسفه برای کودکان هستند توصیه می‌شود.

الف) نماینده یا نمایندگانی به مرکز بین المللی آموزش فلسفه برای کودکان در مندهام نیوجرسی فرستاده شوند، که هر سال در هفته آخر ماه می [اوایل خرداد] و مجددا در دو هفته آخر اگوست [اوایل شهریور] تشکیل می‌شود. نمایندگان یا باید فیلسوف باشند یا در فلسفه کلاس‌هایی دیده و دروسی را گذرانده باشند. همچنین باید آماده باشند تا بعد از مراجعه به کشور خود، معلمان آینده P4C را آموزش دهند و حتی بلافاصله متون مربوطه را ترجمه کنند و انتشار آن‌ها را پیگیری نمایند. (این برنامه نمی‌تواند بدون وجود چنین ترجمه‌هایی انجام یابد.

ب) اولین گروه معلمان برای تعلیم در دوره‌های یک ترمی یا دو ترمی در قالب آموزش ضمن خدمت انتخاب شوند. (این انتخاب باید محدود به داوطلبان باشد.

پ) برای بهینه کردن ارزیابی کمی و کیفی تأثیر این برنامه باید از متخصصان روان‌شناسی تربیتی کمک گرفته شود. (این کار می‌تواند یک سال یا دو سال بعد انجام گیرد تا اینکه این برنامه به نحوی جا بیفتد.

ت) زمانی که برنامه تثبیت شد، بهتر است به پرورش دانشجویانی که پیش زمینه فلسفی دارند بپردازیم تا آنها قبل از شروع خدمت به این آمادگی دست یابند.

برای اینکه برنامه در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، اجرا شود نقطه شروع چه باید باشد؟

در تعیین سلسله مراحل آغازین این برنامه نکاتی چند وجود دارد که باید به آنها توجه نمود.

الف) نماینده یا نمایندگان که به کنفرانس/کارگاه مندهام فرستاده می‌شوند باید به اندازه کافی با زبان انگلیسی آشنا باشند و تا اندازه‌ای پیش زمینه فلسفی داشته باشند. این افراد باید پس از بازگشت به ایران ترجمه متون و نیز تعلیم و آموزش معلمان را هدایت کرده و پیش ببرند.

ب) گروهی از کودکان که برای شروع برنامه برگزیده می‌شوند باید انتخابی و نمونه باشند. لازم نیست که فقط کودکان تیز هوش را برگزینید. اما شروع این برنامه با گروه خاصی از کودکان همانند کودکانی که از لحاظ احساسی و عاطفی دچار آشفتگی اند یا کودکان ناشنوا، نیز مناسب نیست.

ج) سطح سنی دانش‌آموزان در ابتدا باید بین ۸ و ۱۰ سال باشد. این خود گویای این است که برنامه باید با پیکسی شروع شود. کتاب کمکی مربوط به مربی که به همراه پیکسی است کتابی با عنوان در جستجوی معنا ۱۳ است.

منظورم این نیست که گروه‌های سنی دیگر با سایر برنامه‌ها حتما نامناسب‌اند بلکه صرفاً این است که احتمالات موجود کتاب پیکسی را توصیه می‌کنند. (بنابراین کتاب هری می‌تواند برای گروه سنی ۱۱ الی ۱۲ سال یا الفی ۱۴ برای گروه سنی ۶ الی ۸ سال مفید باشد. اگر برنامه‌ای را بخواهید که تأکیدش بر مهارت‌های مربوط به تفکر، توجه و دقت در محیط برای سنین ۶ الی ۹ سال باشد. شما بهتر است با کتاب کیو و گاس ۱۵ شروع کنید) عملاً هم این برنامه‌ها شامل تمرین در فنون تفکر و استدلال‌های اخلاقی است.

د) طرحی که تا بدین جا مطرح شد حداقل هزینه‌ها را دارد. البته ما خرسند می‌شویم که روند و پروسه بزرگ‌تری را پیشنهاد کنیم، همچون پروسه ترویجی‌ای که در اکراین در دست داریم. در این طرح به معلمان در زمینه فلسفه برای کودکان تعلیم داده می‌شود و نیز در سطوح لیسانس دانشجویانی در زمینه تفکر انتقادی به تحصیل مشغول‌اند. همچنین در آنجا گروه زبان انگلیسی دانشگاه دولتی تعلیم و تربیت کروفرگاد ۱۶ به این کار مشغول است و تعداد قابل توجهی از کادر دانشگاهی دو کشور مبادله می‌شود. در حال حاضر این برنامه ترویجی [در اوکراین] در سومین سال خود بسیار موفقیت‌آمیز به نظر می‌رسد.

ذ) بعد از تعلیمی که ایرانیان در کنفرانس/کارگاه مندهام به دست می‌آورند یکی از اولین کارهایی که بهتر است انجام شود تأسیس یک مرکز ایرانی در زمینه فلسفه برای کودکان است.

این مرکز می‌تواند اسمی همچون مرکز ایرانی توسعه و پیشبرد فلسفه برای کودکان داشته باشد. این مرکز، اقدام

به ترجمه مواد درسی به زبان فارسی و تعلیم معلمان مدرسه خواهد کرد و پروژه‌های تحقیقاتی را برای تعیین میزان موفقیت این برنامه در مدارس ایرانی هدایت خواهد نمود.

اگر بخواهید می‌توانید مرکزی که تأسیس می‌کنید تحت پوشش پژوهشگاه پیشبرد فلسفه برای کودکان در دانشگاه دولتی مونکتییر باشد. پرداخت هیچ نوع مبلغی برای این کار مورد نیاز نیست. هزینه اصلی شما مربوط به هزینه سفر و شرکت در کنفرانس/کارگاه مندهام خواهد بود. به غیر از هزینه سفر هوایی، هزینه شرکت در کنفرانس، معادل ۱۷۵۰ دلار برای دو هفته شرکت در کارگاه اگوست و ۱۰۰۰ دلار برای ۸ روز کارگاه ماه می است.

پانوشته‌ها:

(*) از آقای رضا دانشور به جهت مساعدت‌هایشان بسیار متشکرم

علامت اختصاری «فلسفه برای کودکان P4C.7»

منبع: مجله کتاب ماه ادبیات و فلسفه، آذر ۱۳۸۲، شماره ۷۴

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد